

Határmenti iskolai mobilitás Szeged térségében

(Doktori értekezés összefoglalója)

Jóri Johanna, Szegedi Tudományegyetem és Université des Sciences et Technologies de Lille

Tartalomjegyzék

Bevezetés

I. Fogalmi és episztemológiai elmélkedés

I.1 A határokról

I.2 Politikai földrajz és határföldrajz Franciaországban és Magyarországon

II. A vizsgálandó térségről

II.1 Szeged térsége

III. Módszertani megközelítés

I. rész: Határmenti iskolai áramlatok Szeged térségében

I.1 Határmenti folyamatok Magyarországon

I.1.1 Magyarország határmenti térségei

I.1.1.1 A magyar határok átjárhatóságát befolyásoló tényezők

I.1.1.2 A magyar határok átjárhatósága

I.2 Határmenti iskolai mobilitás Szeged térségében

I.2.1 Határmenti áramlatok Szeged térségében

I.2.2 Határon túliak beiskolázása Szeged térségében

I.2.2.1 A határ átjárhatósága a határon túli diákok függvényében

I.2.2.2 Határmenti iskolai áramlatok bemutatása

A, Irányultságuk

B, Statisztikai összesítés

C, Középfokú oktatási-képzési kínálat Szegeden

D, A diákok száma intézménytípusonként Szegeden

E, Külföldi diákok száma orientációjuk szerint

F, Külföldi diákok száma év és nemzetiség szerinti felbontásban

G, A külföldiek aránya Szeged középfokú oktatási intézményeiben

H, A külföldiek számának változása intézménytípusonként

I, Szeged vonzáskörzete

I.2.2.3 A magyarországi tanulmányok előnyei és hátrányai

II. rész: Határkérdések Magyarországon

II.1 Magyarország határai

- II.1.1 Magyarország: elszigetelten Európában
- II.1.2 Magyarország jelenlegi geopolitikai helyzete
 - II.1.2.1 A Trianoni Békeszerződéstől napjainkig*
 - II.1.2.2 A határok mai képe*

II.2 A magyar kisebbségek helyzete

- II.2.1 A magyar kisebbségek a szomszédos államokban
 - A, Magyar népesség a szomszéd országokban*
 - B, Életkörülmények és nyelvi helyzet*
 - C, A gyermekek beiskolázási lehetőségei*
- II.2.2 A magyar kisebbség és a szerb állam
- II.2.3 Az európai integráció hatásai a határmenti kapcsolatokra

II.3 A Vajdaság

- II.3.1 Vajdaság története
- II.3.2 Vajdaság napjainkban

III. rész: Határmenti iskolai mobilitás és a résztvevők hálózata

III.1 Magyar oktatási kép a szerb-magyar határ két oldalán

- III.1.1 A magyar oktatási rendszer
 - III.1.1.1 A magyar oktatási rendszer fejlődése*
 - III.1.1.2 A magyar oktatási rendszer napjainkban*
- III.1.2 Az oktatási-képzési kínálat
- III.1.3 A magyar kisebbség oktatási helyzete a Vajdaságban

III.2 A határmenti iskolai oktatásban résztvevő szereplők

- III.2.1 A külföldi diákok iskolaválasztási szokásai
 - A, A magyarországi tanulmányok kezdete
 - B, Az iskolaválasztások típusai
 - C, A megkérdezett családok társadalmi helyzete
 - D, A diákok határátkelési szokásai
 - E, Vélemény a választott iskoláról
 - F, A „határmentiség” érzése
- III.2.2 A határ új, iskolai mobilitással kapcsolatos funkciójához köthető kihívások (intézményvezetők, pedagógusok, önkormányzat, magyar állam, szerb állam, Európai Unió hozzáállása a határmenti iskolai mobilitáshoz)

Konklúzió

Bibliográfia

Ábrajegyzék

Táblázatok jegyzéke

Fényképek jegyzéke

Mellékletek

A **határ** fogalma alapvetően ambivalens. Egyesek gyakran két terület közötti **szakadásként**, diszkontinuitásként értelmezik, míg másoknál az összekapcsolódás, a **kölcsönösség** eszméjét fejezi ki.

„Míg régebben gyakran úgy tekintettek a határra, mint védelmi eszközre a mássággal szemben, mint egy védőbástyára, mely az identitás záloga; a mai világrendszerben, amelyet egyre több áramlás (javak, tőke, személyek, ötletek) jellemez, szükségessé vált a határ fogalmát úgy elfogadnunk, mint egy – cserékben rendkívül gazdag – területi perifériát. Ebből adódóan a határ képes új dinamizmusok gerjesztésére mind a társadalmak, mind a területek számára. Nemrég a határ még katonai hangsúllyal bíró, protekcionizmusra épülő vonalként szerepelt, mára viszont a térséggé váló határmenté az Európai Unióban prioritást élvező, fejlesztendő területté vált, mely éppen az identitás/mátság összekapcsolódásából eredő előnyök haszonélvezője.”¹

Ebből a problematikából kiindulva tanulmányozzuk az államhatárok hatásait a szomszédos térségek szerveződésére és a határmenti mobilitásokra. Különös hangsúlyt fektetnénk a határmenti iskolai mobilitásra: Magyarország egy déli határszakaszának, Szeged és térségének határmenti iskolai mobilitását vizsgáljuk –az idő- és térdimenziók figyelembe vételével – azon célzattal, hogy rávilágítsunk annak kiváltó okaira a határok egyik és másik oldalán.

A magyarországi határmenti iskolai mobilitás témakörében első portrénak szánjuk az alábbi munkát. Első portré több értelemben is: egyrészt, elméleti síkon, az értekezést kiindulópontnak tekintjük egy hosszabb lélegzetű kutatáshoz határmenti jelenségekről, másrészt, a gyakorlat szintjén, újító jellege abban áll, hogy mások által eddig nem kutatott, saját gyűjtésből származó elemzéseken alapul.

A magyar-szerb határ iskolai mobilitás szerinti megközelítése elsősorban a franciaországi Nord-Pas-de-Calais-i régió egyetemeinek kutatásaiból merítkezik². Nyilvánvaló azonban, hogy a francia kutatási eredmények nem alkalmazhatók direkt módon Magyarország déli határszakaszához köthető jelenségek tanulmányozására: a

¹Renard, J.-P.(1993), *Frontières ambivalentes*, Travaux et documents du L.G.H., Série Etudes n°11, USTL, p. 40

² Számos földrajzi kutató laboratórium (Universités d'Arras, de Dunkerque et de Lille) dolgozik együtt évek óta a határmenti térségek témakörén. Ezen kívül konferenciákat és szemináriumokat is szerveznek a határmenti mobilitásokról, valamint a diszkontinuitás témakörében (például « L'Ecole et les Discontinuités Territoriales » - Az iskola és a térbeli diszkontinuitások -, 1996-ban rendezett konferencia).

munkánk helytállósága érdekében számolnunk kellett a régió területi, történelmi és geopolitikai sajátosságaival is.

Amikor valaki a szerb-magyar határt választja kutatási témájául, ráadásul az iskolai mobilitás szemszögéből, szükségszerűen több diszciplína irányából kell megközelítenie a témát. E határszakasz bemutatása szintén nem végezhető el a tér-idő tényezők figyelembe vétele nélkül. Épp ezen okból kifolyólag folyamodtunk – terminológiai és konceptuális keretként – több tudományághoz, mint a földrajz, a geopolitika, a szociológia³, amely bár nehezebbé, de mégis helytállóbbá tette munkánkat.

Az interdiszciplinaritáson túl szükségesnek tűnt számunkra – csakúgy, mint minden, egyébként kényes, határokkal foglalkozó téma esetén – közelről ismerni a bemutatott régiót. Éppen Szeged és térségében megélt saját tapasztalatok hatására kezdtünk érdeklődni a határmenti iskolai mobilitás témaköre iránt. Azonban ez a szükséges jelenlét szubjektív nézőpontot is jelentett a munkánkban, annak ellenére, hogy a lehető legnagyobb mértékben igyekeztünk objektív elemzést nyújtani.

A kutatás megvalósításához a kettős, francia-magyar irányítás is hozzájárult. Két határmenti terület közelről való megélése és összehasonlításának lehetősége nagymértékben gazdagította szemléletemet a témával kapcsolatban.

A kettős irányításból következően a módszerek komplementaritása szükségszerűen jelentkezett. Az első, hat hónapos Lille-i periódus könyvtározással és határföldrajzi szemináriumok látogatásával telt. Ezen kívül a további Lille-i hónapok során több kutatóval is felvettem a kapcsolatot, akik határkérdésekkel foglalkoznak, valamint egy kutatócsoport munkájában is részt vettem, amely a franciaországi Nord-Pas-de-Calais-i régió az angliai Kent és a belga vallon régió határmenti, esősorban Interreg programokra alapuló kapcsolatait vizsgálta. Mindezek, a már említett módon, referenciaként szolgáltak saját kutatásaimhoz.

Észak-Franciaországban töltött első hat hónap után Szegeden folytattam a kutatást, magával a helyszíni munkával. Először is felvettem a kapcsolatot a Szegedi Polgármesteri Hivatal Oktatási Osztály vezetőjével, akivel megbeszélést folytattam a helyi oktatás-irányításról. Miután a jegyzőtől engedélyt kaptam, megkezdhettem a statisztikai gyűjtést, amely az 1990 óta fellelhető, iskolánkénti bontásban meglévő dossziék egyenkénti áttanulmányozásával járt. Ezek után az intézményvezetőkkel próbáltam kapcsolatba lépni több-kevesebb sikerrel. A 19 állami és 5 magán középiskola közül 12-vel sikerült

³ A szociológiai módszerek alkalmazása segítséget nyújtott számunkra például a határon túli diákokkal készített kérdőíves felmérések során.

felvennem a kapcsolatot. Az intézményekben az igazgatókon kívül néhány pedagógussal is elbeszélgettem a határontúli diákokról, beilleszkedésükről, problémáikról, motivációjukról, stb.

Az intézményvezetők jóváhagyása után találkozhattam magukkal a diákokkal is. Velük kapcsolatban kétféle módon jártam el: egyrészt kérdőíves felmérést készítettem, másrészt kötetlen beszélgetést folytattam velük. Ami a kérdőíveket illeti, a középiskolák között a határontúli diákok számának függvényében kerültek szétosztásra. Összesen 139 személyt kérdeztem meg. A beszélgetések két kollégiumban zajlottak: összesen körülbelül ötven diák vett részt azokon.

Végül, volt szerencsém néhány szülővel is felvenni a kapcsolatot: az esetek többségében Interneten vagy telefonon keresztül, de ezek a rövid beszélgetések mégis hozzájárultak ahhoz, hogy jobban megértsem a családok motiváltságát gyermekük magyarországi, szegedi iskoláztatását illetően.

A szegedi kutatások rávilágítottak arra is, hogy szükségszerű ezt a mobilitást a határ túloldaláról is megvizsgálnom. Ezért tehát többször Vajdaságba utaztam, ahol volt szerencsém találkozni a Vajdasági Módszertani Központ vezetőjével és munkatársaival, valamint a Magyar Nemzeti Tanács oktatásért felelős tagjával. Ezek az utazások nem csupán segítettek megvilágítani az ő hozzáállásukat a jelenséghez, hanem saját magam is megfigyelhettem a szerb-magyar határt, valamint a Vajdaságot egy egészen más szemszögből, mint előző, leginkább kereskedelmi jellegű kiutazásaim során.

A kutatások segítségével a határmenti jelenségek, valamint a résztvevők szerepének jobb megértését céloztam meg. Éppen a különböző stratégiák komplexitása okozta munkám fő nehézségét.

Ha egy kutatómunka érzékeny témakört érint, a kutató gyakorta ütközik nehézségekbe a kívánt dokumentumok és információk hozzájutásánál. Esetemben, a statisztikai adatgyűjtéshez is hivatalos kérvényt kellett benyújtanom. A magániskolák pedig kategorikusan visszautasították, hogy ilyen irányú statisztikai adataikat kiszolgáltassák. Néhány állami intézményvezető sem kívánt velem találkozni. Mindesetre nem is volt szükséges mindannyiójukkal találkoznom, mivel nem minden iskolában vannak határontúli diákok.

Magát a kérdőívezést sem volt egyszerű megvalósítanom. 2004 áprilisa és decembere között került sor rá, többször megszakítva hol az iskolai szünetek, hol pedig az utolsó, nem elhalasztható Lille-i három hónapos kinttartózkodás következtében. Ráadásul a

kettős állampolgárságról épp azidőben zajló népszavazás még visszahúzózóbbá és gyanakvóbbá tette a megkérdezetteket.

Magyarországon a határmenti iskolai mobilitás 1990, a határok megnyitása óta van jelen. Valójában egy határmenti régióban, a szerb-magyar (kisebb részben a román-magyar) határ térségében irányul a folyamat Magyarország felé. Egyirányú áramlásról van tehát szó, mely magyarázata több tényezőből tevődik össze és történelmi gyökerekre vezethető vissza. Az eltelt tizenöt év még kevés ahhoz, hogy határmenti ciklikusságról, tartós folyamatról tudjunk beszélni, mindenesetre a - régióban jelentkező – határmenti mobilitások egyik fontos pilléréről adhatunk tanúbizonyságot. A folyamat annak ellenére csak Szeged régiójában jelentkezik, hogy nyelvi akadályai egyéb határszakaszon sem lennének lévén, hogy jelentős magyar kisebbség található Magyarországon szinte összes szomszédos országában.

Franciaország esetében, a határmenti iskolai mobilitás a határok dinamizmusához szintén azokban a régiókban tud hozzájárulni, ahol nyelvi akadályok nem állnak ezen áramlatok elébe.

Francia-belga határmenti iskolai mobilitás

A határmenti iskolai mobilitás Franciaországban nem újkeletű jelenség, egészen a 20. század elejére nyúlik vissza, kialakulása a Nord-Pas-de-Calais-i régióra tehető. Egy 1904-ben született törvény – a Combes-törvény értelmében – amely kimondja az állam és az egyház szétválását, a szerzetesrendeknek tilos tanítaniuk Franciaország területén. Az egyházi tanító rendek ezért az egyetlen lehetséges helyen találnak menedékre, mégpedig Belgium területén, a francia határ közvetlen közelében.

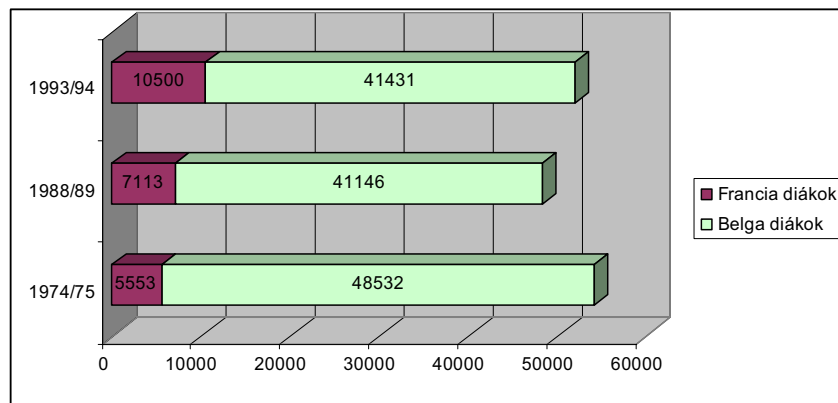
1. Ábra: Nord-Pas-de-Calais régió, Franciaország, forrás: IGN

Az utóbbi két évtizedben e tekintetben növekvő tendenciát figyelhetünk meg: a 2000. év küszöbén a Belgiumban tanuló francia diákok száma elérte a tízezres nagyságrendet. A növekedés azonban csak egy irányban jellemző, belga diákokat elvéve találni francia iskolákban. Jellemzően francia diákok iratkoznak be nagy számban belga oktatási intézménybe.

A diákok határon túlrá történő ingázása viszont csak a francia-belga (vallon) határ mentén jelentkezik. Ami a többi szomszédos országot illeti, vagy a nyelvi akadályok jelentenek nehézséget (Belgium flamand része, Németország), vagy az átjárhatóság nehezebben megoldható (Olaszország és Spanyolország példája). E két utóbbi országnál a természetföldrajzi akadályok, mégpedig a hegyláncok akadályozták elegendő átkelőhely kialakulását. Ebből adódóan a határ túloldalára ingázó diákok száma is elenyésző. Egyedül Svájc esete meglepő, hiszen a francia-svájci határ sok tekintetben igen nyitottnak mondható, az oktatás terén viszont igazi sorompóként viselkedik a két ország között. A szerzetesrendek itt is próbálkoztak áttelepüléssel és a francia diákok átcsábításával – vajmi kevés sikerrel annak ellenére, hogy nincsenek nyelvi akadályok.

A francia-belga határ viszont elég nyitottnak bizonyult az iskolások cseréjéhez, ennek azonban egyéb, történelmi okai is vannak. A 19. században, a Lille-i régió textiliparának megszilárdulásával egyidejűleg megindult a határmenti flamand munkaerő áramlása Franciaország felé. Ezt hamarosan egy újabb áramlat követte, ezúttal a már említett diákoké, akik a Franciaországból elűzött szerzetesrendeket követték. A személyek áramlása tehát ellenkező irányban – Franciaországból Belgium felé – is létrejött.

A francia diákok ingázása Belgiumba egészen az 1970-es évekig fennmaradt: a gazdasági válság idején azonban egy belga törvény lát napvilágot, amely a túlzottan költségesnek ítélt francia ingázók számát hivatott lecsökkenteni. A törvény megtette hatását és egészen 1988-ig erőteljesen csökken a francia gyermekek száma Belgiumban. Ekkor viszont az Európai Unió megszünteti ezt a diszkriminatívnak ítélt törvényt, ezzel ismét szabad utat nyitva a francia ingázó diákok előtt. 1988 óta ezen diákok száma megduplázódott, jelenleg meghaladja a tízezret.

2. Ábra: Francia diákok Mouscron és Tournai térségében, forrás: S. Morel, *Dossiers de Profil*, 1998.

Érdekek és ellenérdekek

Miért vonzódnak a francia diákok még mindig annyira Belgiumhoz, hogy vállalják a (napi vagy heti) ingázás kényelmetlenségeit? Először is – a belga közoktatási törvény sorozatos módosításai következtében – az oktatási kínálat számottevő: hatalmas választék tárul a diákok elé mind a magán, mind a közszférában. A francia diákok számára mindez plusz lehetőségeket jelent.

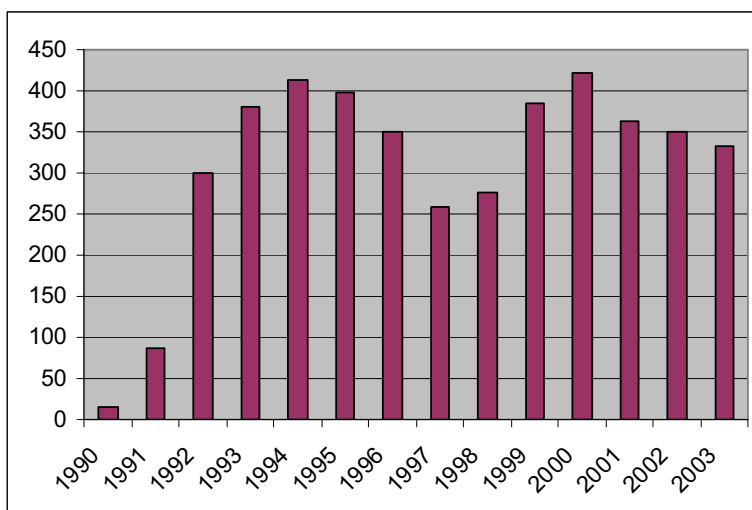
Ráadásul az egy osztályra jutó gyereklétszám sokkal alacsonyabb Belgiumban, mint Franciaországban, ezért sok szülő hatékonyabbnak ítéli a belga oktatást, főleg abban az esetben, ha a francia iskolákban sorozatos bukások érik gyermekét. A franciák tehát sikeresebb iskolai teljesítmény reményében habozás nélkül vállalkoznak a határon túli ingázásra.

Mindehhez azonban hozzátartozik az a tény, hogy a belga iskoláknak is érdekük fűződik ahhoz, hogy minél nagyobb számban legyenek náluk jelen a francia diákok. A belga gyermekek száma évről évre csökken, a születési ráta viszont Észak-Franciaországban magasabb, mint a szomszédos Belgiumban. A belga iskolák ezért minden évben valóságos reklámhadjáratot indítanak a határ mindkét oldalán, hogy minél több diákot tudjanak magukénak. Amely iskolába sikerül francia gyerekeket toborozni, ott a pedagógusok munkahelye fennmaradhat, nem kell őket elbocsátaniuk. Bizonyos osztályokat sem kell megszüntetni a franciák jelenléte miatt, ezáltal megőrizhető a belga oktatás nagyobb választéka.

Kölcsönös függésről beszélhetünk tehát, de a helyzet igencsak ingatag. Ha állami szinten vizsgálódunk, szembetűnik mennyi plusz kiadást jelent a belga állam számára a francia gyerekek taníttatása. Bizonyos politikusok igen erősen tiltakoznak is a jelenség ellen, de hiba lenne ezt a „kulturális határátkelési” tradíciót korlátozni. A személyek áramlásában, legyen szó munkaeőről vagy diákokról nem egy határmenti együttműködést kell-e látnunk, amely hol az egyik, hol a másik szomszédos országnak segít kompenzálni az átmeneti gazdasági hiányokat?

Határmenti iskolai mobilitás Szeged térségében

Magyarországon határmenti iskolai mobilitás viszonylag újkeletű jelenség, lényegében 15 év óta, a rendszerváltozást követően lehetünk tanúi. Igen kevésbé kutatott témakörrel lévén szó, eddig jórészt csupán feltételezésekkel élhetünk. Pedig e jelenség vizsgálatának fontosságára már 1992-ben felhívta Kozma Tamás a figyelmet, hiszen a határmenti együttműködéseknek igen fontos sarokköve lehet az oktatás (*Kozma 1992*). Főként igaz ez a megállapítás Szegedre és térségre, ahol az oktatás igen nagy jelentőséggel bír.

3. Ábra: Ingázó külföldi középiskolás diákok Szegeden, forrás: saját gyűjtés

Magyarországon valójában két térségben lehetünk tanúi a diákok határon túlról történő rendszeres (hetenkénti vagy kéthetenkénti) ingázásának: az osztrák-magyar és a szerb-magyar határ mentén. A határmenti iskolai mobilitás azonban eltérő jegyeket mutat ebben a két térségben: míg a Dél-Alföld és ezen belül legfőképpen Szeged a határon túlról érkező diákokat fogadja, a mozgás ellenkező irányú az osztrák-magyar határ mentén, ahol a magyar gyerekek egy része végzi tanulmányait Ausztriában. Pontos számokról beszámolni nem lehet, hiszen egyrészt nem léteznek róluk statisztikai adatok, másrészt a magyar törvények értelmében az iskolaköteles korú, magyar állampolgárságú gyermekeket kötelező beírni magyarországi tanintézménybe. Az egyetlen létező, az 1990-es évek közepén készült felmérés szerint számuk néhány százra tehető.

Szeged térsége évente 350 körüli rendszeresen ingázó diákot fogad a határ túloldaláról, Romániából, de elsősorban Szerbia és Montenegró területéről. Bár ez a szám nem tűnik túlzottan magasnak, a jelenség mégis tanulmányozásra érdemes. Az 1990-es évek elejétől kezdve, a térségben mindvégig jelen lévő folyamat számos geopolitikai, kulturális, társadalmi akadály ellenére létezik és vesz időről időre újabb lendületet.

Mielőtt azonban rátérnénk a határmenti iskolai mobilitáshoz köthető különböző érdekekre, mindenképp szükséges átfogó képet adnunk Magyarország történelméről és geopolitikai helyzetéről, rávilágítanunk a szerb-magyar határ specifikus helyzetére a többi magyarországi határ között. Szintén fontosnak tarjuk a Vajdaság **multi-etnikus** karakterének bemutatását, hogy megérthessük mely motivációk vezetik a diákokat Magyarországra felé.

A **Vajdaság**⁴ egész történelme folyamán csakúgy, mint napjainkban etnikai szempontból igen heterogén régiónak tekinthető. Vajdaság népessége folyamatos változáson esik át századok óta, azonban minden időben számos magyar ajkú lakója volt. Napjainkban körülbelül 300 000 főnyi magyar kisebbséggel számolhatunk a térségben. E magyar kisebbség helyzete más szomszédos országokban élő magyar kisebbségekhez képest ellenkező irányultságot mutat. 1990-től kezdve, amikor a kisebbségi jogok érvényesítése elkezdődött Közép-Európa országaiban, Slobodan Milosevics rendszere Szerbiában megszüntette a kisebbségek számára nyújtott jogok – ezidáig elég széleskörű – döntő hányadát. Az új évezred békét hozott Szerbiában is, azonban a kisebbségi jogok tiszteletben tartása igen hosszú folyamatnak bizonyul, amely egyik legfontosabb és nélkülözhetetlen feltétele a szerb-magyar határmenti kapcsolatok létrejöttének.

A helyzet nehézsége ellenére (politikai, társadalmi, gazdasági), a határmenti iskolai mobilitás a rendszerváltozás óta folyamatosan jelen van Szeged térségében. Valójában **egyirányú folyamat**ról van itt szó, mivel jórészt a szerbiai magyar kisebbség gyermekei (kis számban a romániai magyarságé), akik Magyarországra jönnek és Szeged oktatási intézményeiben folytatják tanulmányaikat. Szerbia nem csupán a nyelvi akadályok miatt nem vonzó a magyar diákok számára, hanem a bizonytalan politikai helyzete miatt sem. Ráadásul az oktatási kínálata is túlhaladott.

Ami a határmenti iskolai mobilitás további fejlődését illeti, tizenöt év jelenlét nem elegendő ahhoz, hogy hosszú távú következtetéseket vonjunk le belőle. Napjainkban annyi bizonyos, hogy minden évben meghatározott számú középiskolai diák jelenlétével számolhatunk kisebb fel- illetve lefelé történő oszcillációval. A diákok számának stabilitása mindaddig biztosítottnak tűnik számunkra, amíg Szeged oktatási kínálata megőrzi komplementer jellegét a vajdaságiéhoz képest. Mint Magyarországon elismert, nagy jelentőségű „iskolaváros”, kulturális és tudományos központ, Szeged igyekszik folyamatosan megújítani képzési kínálatát. Ráadásul speciális képzései mind a tudományok (főként biológia), mind a művészetek vagy a nyelvek terén valószínűsíti, hogy vajdasági családok továbbra is átküldik gyermekeiket a határ túloldalára tanulni.

Valójában Szeged középfokú oktatási intézményei még nem számítanak különösebben a határon túli diákok jelenlétére, mivel a rendszerváltozást követő születésszám-növekedés következtében a magyar középiskolás diákok száma növekedőben van. Ez a létszám-növekedés azonban rövid életűnek bizonyul: két-három éven belül

⁴ Maga Vajdaság is három tájegységből tevődik össze: Bácska, Bánát és Szerémség, és ezen a néven csupán a terület Magyarországtól való elcsatolása után létezik.

megérkeznek a demográfiai hullám osztályai (az általános iskolások létszáma jelentősen csökken napjainkban), ezáltal Szeged középiskolái is megérik majd a létszámcsökkenés következményeit és várhatóan minden eszközt megragadnak az osztálylétszámok fenntartására, amelyhez a határon túliak jelenlétére is szükségük lesz.

Ami a határontúli diákok integrálódását illeti, néhányan kritikus szemmel figyelik őket: kétség kívül sem Szeged városának, sem a magyar államnak nem „jön jól” e diákok fogadása, hiszen az oktatásban pluszköltséget jelent a befogadásuk. Ezen okból kifolyólag a magyar állam megszüntette a külföldi diákok után járó állami támogatást (fejkvótát). Azonban az iskolák megtalálják a módját, hogy mégis fogadni tudják őket (főként érzelmi motivációból kifolyólag).

Vajdaságban hezitálnak a gyermekek határon túlra történő ingázása ügyében. Annak ellenére, hogy valós veszélyt jelent a magyar populáció csökkenésére nézve (a diákok egy része nem tér vissza a Vajdaságba), a határmenti iskolai mobilitás hozzájárulhat a magyar kultúra fennmaradásához is (értelmiségi és szakember réteg képzése Magyarországon, amely képzés magyar nyelven igen hiányos a Vajdaságban).

Azonban a határontúli diákok helyzetét rövid időn belül rendezni kell, ahelyett, hogy kiskapukat keresnénk számukra. A határ két oldalán a képzések komplementaritására kellene építkeznünk és főként a szakmai képzések tekintetében, amelyek érdekelni látszanak a vajdasági diákokat. Kettős előny származhat ebből: egyrészt a képzettségi színvonal emelkedése a vajdasági magyarok körében, másrészt Szeged, mint határmenti térségben rendelkezésre álló lehetőségek kihasználása (gondolunk itt elsősorban az oktatásra). Mindezen tényezők elősegíthetnék a régió periférikus helyzetből való kilábalását a határ úgy egyik, mint másik oldalán és hozzájárulhatnának egy **új, térbeli dinamizmus** kialakulásához. E módon a határmenti régió újra centralizálódása, összefogása figyelhető meg: egy határzóna jön létre, a kapcsolatok „metamorfózisától” kísérve (mint a francia-belga határ esetén).

Mindehhez azonban mind lokális, mind nemzeti szinten a határok kérdését újra kell gondolnunk: először a fejünkben kell megváltoztatni a határról kialakult képet és abban ezentúl nem csupán az akadályt, hanem számos lehetőségét kellene látnunk. A határhoz társított negatív konnotáció eltűnne: a határ többé nem a szakadást, hanem az összekapcsolódást fejezi ki.

A sorompók megnyitása óta eltelt tizenöt év nem tűnik számunkra elegendőnek e folyamat létrejöttéhez. Csupán remélni tudjuk, hogy néhány éven belül a határok valódi nyitottságáról és a határmenti térségek dinamizmusáról tehetünk tanúbizonyságot.

Az Európai Unió mindenesetre megnyitotta a térség számára az Interreg programokat a nem uniós országok felé is. Ha Magyarország, Szerbia és Románia élni tudnak a lehetőséggel, az talán paradigma-váltást is eredményezhet a határmenti kapcsolatokban és elősegítheti az európai integrációt. Az integrációt, amely annál is inkább óhajtott Közép-Európában, mert általa megoldást nyerhetnének az oly régóta fennálló etnikai konfliktusok: gyengíthetné a nemzeti határok meghúzásával létrejött feszültségeket és megkönnyítené az etnikumok közötti transznacionális kapcsolatokat is.

Ezen a ponton miért is ne tudnánk támaszkodni a határon túli diákokra, akik eleve multietnikus környezetből származva nyitottabbak az identitásukat ért hatásokra. Az **identitás**, amely folyamatosan alakul, állandó kapcsolatban áll a társadalommal és elválaszthatatlan a területiségtől (mint a társadalmi csoportok megkülönböztetési eszköze).

Az a tény által, hogy a diákok rendszeresen átlépik a határt, identitásuk – új társadalommal találkozáskor egy új területen – átalakul, komplexebbé válik. Identitás-rétegződésnek lehetünk így tanúi, ahol több identitás keveredik és rétegződik egymásra. A diákok tehát a határmenti iskolai mobilitás által tesznek szert egy „pluri-identitásra”, amelyből hosszabb távon csak profitálhatnak.

Valójában a határmenti áramlatok maga a **határ morfológiai átalakulását** idézik elő, amely ellenőrzött vonalból több nyitottság felé fejlődik, és idővel egy átmeneti zónává alakulhat. A szerb-magyar határ esetében, a régió kulturális adottságaiból adódóan, a határmenti iskolai mobilitás segíti a határ zónává szélesedését, mégpedig egy kulturális kapcsolatok zónájáévvá. A fiatalok, hetente kétszer átlépve a határt arról újabb képet nyernek, róla alkotott reprezentációjuk átalakul.

Azonban a határmenti iskolai mobilitás nem csupán a gyermekek határról alkotott képében idéz elő változásokat. A folyamatban közreműködő résztvevők, kezdve a helyi szinttől eljutva egészen az országosig, sőt határon túlig, valamint a különböző időbeliség egy sajátos **hálózat** kialakulásához vezetnek. Ez a hálózat, melynek tagjai tehát a határ mindkét oldaláról származnak, időről időre interferálnak. Az interferenciát a határmenti iskolai mobilitáshoz köthető különböző érdekek és ellen-érdekek táplálják. A határ fejlődése tehát éppen az egyik vagy a másik dominanciájától, összekapcsolódásuktól és versengésüktől függ.

A régió területi komplexitása tehát annak a függvénye, hogy különböző résztvevők hogyan cselekszenek érdekeik szerint, az időbeliség különböző szintjén. A kihívás abban rejlik, hogy harmonizáljuk a különféle érdekeket, felismerjük a határmenti iskolai

mobilitásban rejlő lehetőségeket a határ mindkét oldalán és értékesítsük azokat a nemzeti perifériák fejlődése érdekében.

Összegzés

Ahogy azt a francia példán keresztül szemléltettük, a diákok határon túli ingázása azon a határszakaszon alakul ki és marad fenn tartósan, ahol nyelvi azonosság biztosított a határ mindkét oldalán. Ezen kívül egyéb tényezők is elősegíthetik a mobilitás e formáját, mint például a kedvező természetföldrajzi környezet, fejlett közlekedési hálózat, határ-átjárhatóság és a tradíciók. Ezek hiányában csupán esetlegesen találkozhatunk a határ túloldalára ingázó tanulókkal.

Magyarországon a határmenti iskolai mobilitás nem rendelkezik olyan hagyományokkal, mint Észak-Franciaország. A franciaországi ezirányú kutatási eredményeket – evidens módon – nem lehetséges közvetlenül alkalmazni a szerb-magyar határvidékre. Viszont megfelelő kiindulópontként szolgálhat, ha figyelembe vesszük e terület történelmi, területi, társadalmi és geopolitikai sajátosságait.

Lehetséges és kívánatos-e fejleszteni az iskolai mobilitás e határon átnyúló formáját? A pontos válaszhoz mindenképp szükséges ezt a problematikát többféle nézőpontból, a különböző érdekek és hierarchiák szempontjából megközelítenünk, kiindulva a gyermekektől és családjuktól, a települési és ország-érdekeken át eljutva egészen az uniós szintig. Sajnálatos lenne azonban az érintett országok számára, ha nem találnának mindenki számára megfelelő megoldást ebben a kérdésben, és nem bátorítanák ezeket a diákmozgásokat, amelyek azon túl, hogy újabb dinamizmust nyújtanak a határmenti térségeknek, még egy új, határmenti identitás kialakulásához is vezethetnek.